

Samoupravljanje i tehnološki razvoj

Vladimir Štambuk

Jugoslovenska naučna misao je krajem šezdesetih godina posvetila veliku pažnju odnosu naučno-tehnološka revolucija – samoupravljanje. Dominantni zaključak koji je tada u nas izveden pod utjecajem velikog optimizma, ali i izučavanja naučno-tehnološke revolucije kako na Zapadu (Šrajber, Tofler), tako i u socijalističkim zemljama (Rihtu i saradnici), bio je da su samoupravljanje i naučno-tehnološka revolucija istorijski blizanci. Razvoj samoupravljanja, kojeg prati ili koji u sebi sadrži sve elemente naučno-tehnološke revolucije, nužno ukida eksploatorske – destruktivne karakteristike naučno-tehnološke revolucije, koji su njoj inherentni, i omogućava nagli proizvodno-materijalni napredak i razvoj ljudske ličnosti kao i socijalizma-samoupravljanja. Ova optimistička vizija, koja je naglašavala, u stvari, automatizam razvoja proizvodnih snaga i njihove moći u razrešavanju, ali i razvoju socijalističkog samoupravljanja, bila je uokvirena i širim osećajem optimizma, koji je u razvoju naučno-tehnološke revolucije video ne samo mogućnost bržeg materijalnog rasta, već pre svega mogućnost da se novi delovi proizvodnih tehnika i tehnologija iskoriste za svestranije uključivanje u društveni razvoj onih delova proizvođačkih snaga koje svoju egzistenciju, ali i svoju budućnost, zasnivaju na većem znanju, na aktivnijem odnosu prema proizvodnim sredstvima, na većem učešću radnika, pa samim tim i celine klase, u procesima ovladavanja ukupnošću društvenih poslova. Samoupravljanje kao projekat društvenog revolucionisanja u kojem su oni koji proizvode i oni koji vladaju, činio se kao jedini ili najpogodniji društveni okvir u kojem će se oslobađajuće snage, koje sa sobom nose naučno-tehnološka revolucija, najbolje iskazati.

Bilo je, međutim, i slučajeva kada se u teorijskim raspravama od 1978. godine naovamo, često stidljivo ukazivalo na to da preuzimanje tehnoloških inovacija po svaku cenu, bez kritičkog prosuđivanja, ne vodi, po nekom automatizmu, razvoju samoupravnih produkcijskih odnosa, već da može i da ima negativne uticaje na društveni razvoj socijalističkog samoupravljanja. U tim prilikama, sa dosta činjenica, ukazivano je na to da u nas ne postoji koherentan, razrađen teorijski okvir ili praksa, koji bi omogućavali potreban nivo transfera tehnološkog znanja i potencijala iz razvijenih kapitalističkih zemalja, a da se pri tome obezbedi ne samo povećavanje materijalne osnove, već i revolucionarni razvoj socijalističkog samoupravnog društva. Zbog nepostojanja koherentne teorijske alternative, teoretičari su se u nas više i češće sukobljavali oko nesumnjivo bitnih pitanja da li treba kupovati savremenu ili zastarelu tehnologiju, da li nova tehnologija više oslobađa ili potčinjava radnu snagu, koje su to socijalne snage nosioci tehnološke revolucije, da li imamo tehnokratiju ili je to samo njena bleđa kopija itd., a relativno malo poklanjali pažnju stvarnim procesima koji su se dešavali u privrednim organizacijama i društvenim posledicama koje su sa sobom nosili razni oblici tehnološkog transfera.

Tek ozbiljni ekonomski poremećaji, nastali osamdesetih godina, ponovo su na dnevni red teorijskih, ali i društveno-političkih razmatranja, stavili problem društvenih posledica i orijentacije tehnološkog razvoja. Od ocene da nismo u stanju da razvijamo savremenu tehnologiju tempom kojim se ona razvija i opredmećuje u savremenim građanskim društvima (iz ekonomskih, kadrovskih i drugih razloga), te da je ekonomski najefikasnije kupovati sve što se može, došlo se do stava da se ne treba zatvarati prema tehnološki razvijenijim društvima, ali da treba učiniti posebne napore da se razvija sopstveno znanje, sopstvena pamet, jer to je realna osnova ne samo nezavisnosti našeg društva, već prvenstveno njegovog dugoročnog razvoja. Pitanje dugova i njihovog otplaćivanja postavilo je pitanje ekonomske zavisnosti od inostranstva, ali je naglasilo i pitanja repromaterijala, sirovina, energije itd. Pokazalo se da se implicitna opredeljenja bržeg razvoja, zasnovana na korišćenju tuđe akumulacije (prečesto se tehnološki razvoj pojedinih radnih organizacija u proizvodnji zasnivao na jedva 20 odsto sopstvenih sredstava), danas preskupo plaćaju, te da se razvoj mora prvenstveno zasnivati na našim potencijalima, u okviru kojih oslanjanje na razvoj sopstvenog znanja i pameti ne samo da ima, nego mora da ima, ključnu ulogu. Jednom rečju, sazrela je ideja, a teorijski i društveno sve se više eksplicira, da je neophodno stvoriti sopstvenu strategiju tehnološkog razvoja, koja neće biti autarhična, ali neće biti ni u potpunosti podređena transferu tehnoloških inovacija iz razvijenih industrijskih društava.

Sve izrazitija teorijska i društveno-politička opredeljenja koja se zasnivaju na toj ideji, još uvek su preopterećena momentalnom situacijom, što je, uostalom, i normalno. Ono što naša nauka još uvek nije u dovoljnoj meri uspeła da postavi kao pitanje i da nađe određena teorijska rešenja, jeste pitanje kako razvijati i jačati tehničko-tehnološku, proizvodnu, materijalnu osnovu socijalističkog samoupravljanja, a da to, istovremeno, znači i jačanje ili realizaciju samoupravljanja kao revolucionarnog, društvenog, produkcijskog i realnoga. Razrešenje ovog pitanja nije niti lako niti jednostavno, niti se može jednom za svagda naći važeći odgovor. Jasno je, međutim, da jugoslovenska naučna misao mora mnogo temeljnije, svestranije i sveobuhvatnije da promisli realne odnose u društvu, međunarodne okolnosti i tendencije kretanja u svetu, kao i da se načini niz suštastvenih inovacija u domenu društvenih, prirodnih i tehničkih nauka. Jednom rečju, treba sprovesti novu operacionalizaciju na području osnovnih opredeljenja socijalističkog samoupravnog društva u ovoj sferi. Naznačićemo neke od mogućih dilema i pravaca te operacionalizacije.

Bez obzira na postignute uspehe u razvoju, u transferu tehnologije, u povećanju društvenog bogatstva i dostignućima u razvoju samoupravljanja, ako socijalističko samoupravljanje shvatimo kao sistem koji vodi ovladavanju radničke klase celinom društvene reprodukcije, postavlja se pitanje

kako praktično, operativno realizovati stav da »razvoj samoupravljanja i savremene tehnologije treba shvatiti kao međusobno zavisne istorijske procese« (Idejno-političke osnove XVI susreta samoupravljača »Crveni barjaci«, str. 8). Drugim rečima, kako konkretno, kreativno, u domenu svakodnevnog i dugoročne društvene akcije, obezbediti »određivanje strategije zajedničkog tehnološko-ekonomskog razvoja Jugoslavije (tako da proizlazi iz konteksta društvene organizacije socijalističkog samoupravnog društva i nesvrstanosti SFRJ kao osnovnog političkog opredeljenja« (Osnove strategije tehnološkog razvoja – Komisija Saveznih društvenih saveta za probleme ekonomske stabilizacije – »Borba«, str. 2), i to tako da »... strategija razvoja proizvodnih snaga, a u tom okviru i strategija tehnološkog razvoja, (budu) sastavni deo borbe za socijalističke samoupravne ekonomske odnose i značajan faktor za prevazilaženje protivurečnosti u privredi i društvu« (isto, str. 2). Pri tome se mora položiti od »... zaštite društvenog sistema socijalističkog samoupravljanja i odbrane zemlje od negativnih uticaja svetskih centara tehnološke moći na razvoj proizvodnih snaga i društvenih odnosa u našoj zemlji i mogućeg uzgožavanja nezavisnosti zemlje« (isto, str. 2).

U najmanju ruku, ova već usvojena opredeljenja zahtevaju od nauke da pokaže na koji način, koliko i kako su to samoupravljanje u svakodnevnoj praksi i dugoročnom razvoju međusobno istorijski zavisni procesi, koji treba tako da se razvijaju da obezbede razvoj tehnološko-ekonomskog razvoja Jugoslavije, koji će biti sastavni deo »borbe za socijalističke samoupravne ekonomske odnose i faktor prevazilaženja protivurečnosti u privredi i društvu«. Treba, i tu nema spora, saradivati sa razvijenim industrijskim zemljama, ali to treba izvesti u konkretnim odnosima, na takav način koji će zemlju osloboditi »od negativnih uticaja svetskih centara tehnološke moći na razvoj proizvodnih snaga i društvenih odnosa u našoj zemlji« (podvukao V. Š.).

Konkretno, operativne odgovore naša nauka, teorijska misao i društveno-politička akcija moraju da daju u pogledu usvojenog stava da »krajnja verifikacija tehnologije je dohodak, visok stepen operativnosti tehnike, postojani kvalitet performansi i svetski nivoi zamene životnog ciklusa tehnologije« (Strategija tehnološkog razvoja, str. 2), i to onda kada »razvojne komponente pretpostavljaju: sistem udruženog rada, samoupravno sporazumevanje i društveno dogovaranje...« (isto, str. 2).

Pitanje povezivanja raznorodnih interesa kada se radi i o domenu strategije tehnološkog razvoja, mora tako da se realizuje da se »tehnologija valorizovana do dohotka« (isto, str. 2) ne izkazuje kao prost zbir tih interesa, već da »povezani upravljački punktovi u svakom trenutku nalaze globalna optimalna rešenja« (isto, str. 2). Oni ne smeju da počivaju na pojedinačnim i posebnim interesima, već na interesima radničke klase kao celine, koja te posebne i pojedinačne interese izražava i prisvaja kao stalno promenljive i utvrđene zajedničke društvene interese.

Tehničko-tehnološko inoviranje postavlja posebno pitanje restrukturisanja proizvođačkih slojeva. Centralno pitanje je kako tehnološka inovacija utiče na promene u strukturi radne snage i kakve to posledice može da ima, i ima, na noseće najrevolucionarnije elemente naše radničke klase. Nauka mora daleko konkretnije da pokaže na koji način izvesti prelazanje sa »ekstenzivnog na intenzivno privredovanje« (isto, str. 2), na »mehanizam proširivanja i jačanja materijalne osnove društvene reprodukcije, tehnološku politiku, sistem unutrašnjeg i međunarodnog transfera tehnologije...«, na ostvarivanje »ogromnih mogućnosti za uštedu... na relaciji tehnologija – društvene službe« (isto, str. 2), a da se pri tome ni u proizvodnji ni izvan nje ne dovede u pitanje, već da se jača uloga radničke klase – kreativnih proizvođača u društvu. Pri svemu tome, stalno treba imati na umu da je »tehnologija jednim delom znanje, stvaralaštvo, ali je velikim delom tehnološka disciplina« (isto, str. 2), te da mešanje tih elemenata bitno šteti celini društva. U okviru potrebe da razradi kriterijume razlikovanja različitih uloga koje radni ljudi/proizvođači imaju, nauka treba posebno da razgraniči šta su prava a šta nisu, i to veoma radno i operativno, samoupravljača u okviru razvoja socijalističkih samoupravnih društvenih odnosa, a šta su dužnosti i obaveze u okviru samog procesa proizvodnje (dokle ide i doseže tehnološka disciplina, kada se krše samoupravna prava i kako se valorizuju znanje, inovacija, stvaralaštvo, rad itd.).

Poseban domen koji traži značajnu naučnu, teorijsku i praktičnu inovaciju jeste odnos samoupravljanja radnika i njihovih upravljačkih zadataka, kao nosećih socijalnih subjekata (pri čemu treba stalno imati na umu da ni radnička klasa nije u svim elementima interesno homogena celina) i uloge radnika/proizvođača, radnih ljudi kao neposrednih/radnih realizatora sopstvenih odluka, u procesu proizvodnje i van nje. Tu se posebno postavlja pitanje načina delovanja i položaja radnika kao samoupravljača u složenim tehnološkim celinama (velikim sistemima, SOUR-ima), koje pretpostavljaju određeni tehnološki determinizam i mogućnosti raznovrsnog udruživanja radničko/proizvođačkih interesa, koji se iskazuju kroz procese samoupravljanja u proizvodnji i van nje.

Druga neadekvatna pretpostavka na kojoj su počivala teorijska opredeljenja krajem šezdesetih godina, iskazuje se u oceni karaktera naučno-tehnološke revolucije. Tehnološke promene u kapitalističkom načinu proizvodnje, kojima smo danas svedoci, u tom periodu ocenjivane su kao još jedan od oblika odgovora kapitala na ciklične, pa i strukturalne, krize kapitalizma, koje ga potresaju već više od vek i po. Nakon više decada razvoja naučno-tehnološke revolucije, postaje sve očiglednije da se pored odgovora na cikličnu i strukturalnu krizu, novonastalim tehnološkim inovacijama u kapitalističkom načinu proizvodnje teži ka iznalaženju novog oblika/forme proizvodnje. Klasični industrijski oblik proizvodnje sa hijerarhijskom organizacijom rada, sa mašinom radilicom kao centralnim proizvodnim potencijalom, sa velikim utroškom radne snage, resursa, energije, značajnom fizičkom prinudom i radnom snagom koja je pre svega bila dodatak mašini, pa samim tim predominantno kvalifikovana, izgleda da se sve više nastoji prevazići/ukinuti. Nastajući oblik/formu proizvodnje karakteriše horizontalna a ne vertikalna organizacija rada. To praktično znači povezivanje jednog dela, i to najproduktivnijih proizvođača, kroz sam rad, radnu aktivnost koja je sve više oslonjena na intelektualni, a sve manje na fizički rad (njega zamenjuju informativni sistemi koji kontrolišu razne oblike robotizacije, numeričke kontrole itd.); to povezivanje u horizontalnoj ravni karakteriše sve više proizvod-

nja i upotreba informacija, znanja, razvoj načina primene znanja, stvaranje sistema razvojnih tehnologija itd. Proizvodnja je sve manje povezivanje različitih mašina u neku proizvodnu celinu, već projektovanje proizvodnih sistema i stvaranje mašina prema tim projekcijama. Zbog velike upotrebe znanja i pameti, glavni oblik tehnološkog razvoja se koncentriše u sistemske, razvojne i proizvodne tehnologije, a sve manje u iznalaženje pojedinačnih tehnika i tehnologija. To, u isto vreme, omogućava daleko racionalnije, pa samim tim i štedljivije, upotrebe resursa, insistiranje na njihovom recikliranju i upotrebi obnovljivih resursa i izvora energije. Tada štednja ljudske radne snage, resursa i energije nije cilj već posledica novog oblika/forme proizvodnje, koji se razvija u visokorazvijenim kapitalističkim zemljama. Naravno, ovo je praćeno ozbiljnom i temeljnom restrukturacijom radne snage, koja se ogleda u bar dva pravca. Prvi je drastično smanjivanje kvalifikovane (blue collar) radne snage. Ona je u SAD danas pala na 30% ukupne radne snage, a predviđa se da do kraja veka iznosi samo 10% (*Newsweek*, June 4, 1984). Najveći deo ove radne snage prelazi u uslužne delatnosti, koje su od 1974. godine povećale broj zaposlenih za 200%, ali na znatno manje nadnice, koje ove delove radničke klase stavljaju na ivicu, a često i ispod linije siromaštva. To je, po svemu sudeći, izraženo kod žena-radnica. Drugi pravac je da se srednja i starija generacija kvalifikovanih i sličnih radnika baca na "dubrište rada". Kako to kaže slikovito novinar "Njusvika", traže se ljudi od trideset godina koji imaju već deset godina iskustva u kompjuteristici i sličnim delatnostima. Ovaj trend restrukturacije radničke klase, koji ima za posledicu izbacivanje iz proizvodnog stoka kvalifikovanog/visokokvalifikovanog rada industrijske/fabričke proizvodnje, očituje se u svim strategijama društveno-tehnološkog razvoja SAD, Velike Britanije, socijalističke Francuske, SR Nemačke. Činjenica da se komentari o toj temi pojavljuju u sredstvima masovnog komuniciranja tih zemalja, samo pokazuje u kojoj meri je u tim društvima taj trend uzeo maha.

Procene i teorijska uopštavanja koja su izgrađena krajem šezdesetih godina, a koja u svesti mnogih u velikoj meri i danas važe, kada se govori i analiziraju promena koje sa sobom nosi nova tehnologija (naučno-tehnološka revolucija) počivale su i počivaju na shvatanju da naučno-tehnološka revolucija predstavlja podizanje na viši proizvodni, a samim tim i društveni nivo celine (posebno industrijskih radnika), radničke klase zapadnih zemalja. Teorijski to je značilo da se jača radnička klasa, da se njene obrazovne i proizvodne karakteristike osnažuju, da se time zaoštava klasna borba u kapitalizmu i da se, preuzimanjem te tehnologije, doprinosi razvoju socijalističkog samoupravljanja, jer se njenom primenom u našem društvu uklanjaju njene negativne karakteristike, a u isto vreme se jača položaj industrijskog radnika kao glavnog nosioca revolucionarnih težnji naše radničke klase.

Sadašnja situacija, međutim, pokazuje, da se ne radi samo o tehnološkim pojedinačnim inovacijama, već o stvaranju veoma razvijenog, celovitog, integrisanog proizvodnog sistema koji počiva na novim elementima. Pogrešna teorijska vizija, a ona je uvek moguća u javljanju nekog društvenog fenomena, ne bi bila tragična, za nas, da iz nje ne proizlaze dve negativne posledice sa značajnim i širim društvenim posledicama. Prva je da još uvek u teoriji, a i u praksi, govorimo i ponašamo se kao da se radi o pojedinačnim tehnološkim inovacijama koje treba preuzeti sa ovim ili onim kritičkim obradama i doradama. Radi se, međutim, o relativno sve homogenijem celovitom tehnološkom sistemu, kojega treba u celosti kritički proanalizirati. Preuzimanje pojedinih delova ili elemenata uključuje nas još više u taj sistem i negira neka naša bitna opredeljenja (već citirana iz *Osnova dugoročnog tehnološkog razvoja*).

Druga posledica koju naša nauka treba posebno da analizira jeste to da razvoj oblika proizvodnje koji se stvara u razvijenim kapitalističkim zemljama, po njihovim opredeljenjima, nije moguće, niti je za dug period vremena predviđeno da bude preuzet od industrijski srednje razvijene zemlje. Svetska strategija tehnološkog razvoja kojeg sve agresivnije ispoljavaju delovi, institucije, pa i celina razvijenih zemalja, počiva na pretpostavci da se industrijski srednje razvijene zemlje prenese/prepušti klasični industrijski oblik proizvodnje (prijava industrija, industrija koja zapošljava kvalifikovane radnike itd.). Na taj način će se tim zemljama onemogućiti da stvarno stupe na put proizvodne konkurencije tehnološki razvijenim zemljama, a ostaviće im se utisak i osećaj da se ipak industrijski razvijaju.

Nesumnjivo je da Jugoslavija ne može u kratkom vremenu da izvede takve promene koje bi nas izvukle iz položaja srednje industrijski razvijene zemlje i stavile u položaj tehnološki razvijene zemlje, pa samim tim u stanje da se u potpunosti odupremo globalnom nastojanju razvijenih zemalja da utiču, i to ponekad dosta ozbiljno, na strukturu, obim i pravce naše proizvodnje, kao i (u poslednje vreme) na strukturu potrošnje. Međutim, isto je tako nesumnjivo da pogrešne ili nepotpune naučne procene o pravcima našeg mogućeg razvoja, i to naročito pod uticajem sve snažnijih međunarodnih faktora, mogu – kao što je to pokazalo prošlo razdoblje u domenu tehnološkog transfera – presudno delovati na naš budući razvoj. Društveno je neophodno, ako želimo da realizujemo ono za šta smo se opredelili kao cilj našeg razvoja, a to je razvoj proizvodnih snaga u okviru i kao podrška razvoju socijalističkih samoupravnih društvenih odnosa, uz čuvanje suvereniteta i samostalnosti – da se, uz podstrek i podršku nauke, svestrano, sveobuhvatno i kritički prouče savremene karakteristike tehnološkog razvoja kapitala i mogući uticaji na naš tehnološki, pa samim tim i društveno-ekonomski razvoj. To je utoliko nužnije, ukoliko se rezultati takvog proučavanja moraju koristiti za neposredno stvaranje i određivanje konkretnih aspekata realizacije osnova naše strategije tehnološkog razvoja.

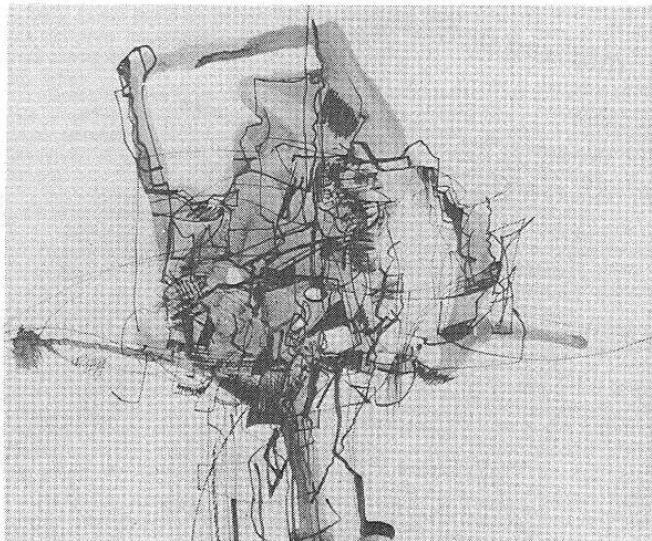
Centralni problem sa kojim je suočena naša nauka kada se radi o daljem tehnološkom razvoju, svakako je utvrđivanje i razrada strategije tehnološkog razvoja. U dosadašnjim raspravama postignuti su određeni rezultati. Jasno je naglašeno da tehnologija nije društveno ni vrednosno neutralna, te da se prostim transferom tehnologije ne mogu postići željeni društveni rezultati. Opredeljenje da treba razvijati sopstvena znanja i kada se radi o fundamentalnim i kada se radi o primenjenim istraživanjima, jeste opšteusvojeno stanovište. Takođe smo se opredelili da razvoj sopstvenih znanja nikako ne znači autarhiju, zatvaranje prema svetu, već obrnuto – to znači kreativno, društveno prihvatljivo primenjivanje svetske tehnologije, ali i razvoj sopstvene. Takođe, postoje manje-više jasna opredeljenja da se pored

korišćenja sopstvenih potencijala, veliki deo mogućih tehnoloških inovacija realizuje u saradnji sa drugim zemljama u razvoju. Za to je potrebno razviti takvu tehnologiju u Jugoslaviji koja će biti prihvatljiva i primenljiva i u tim zemljama. Borba protiv tehnološkog kolonijalizma, a to nije nerealna mogućnost, mora se razvijati na transferu tuđe tehnologije, na razvoju sopstvene tehnologije i na stvaranju uslova za izvoz naše tehnologije u sve zemlje sveta, uključujući i najrazvijenije.

Društvena akcija i naučna misao u nas sada se nalaze pred neophodnim procesima operacionalizacije ovih opštih opredeljenja. Moguće je navesti čitav niz pitanja koje se postavljaju kada se radi o iznalaženju konkretnih aspekata određivanja i razrade strategije tehnološkog razvoja. Navedimo samo neka.

Prvo je da li imamo danas osnovne elemente za utvrđivanje strategije tehnološkog razvoja. Krajem 1983. godine usvojen je Društveni dogovor o strategiji tehnološkog razvoja, ali – prema već nekim iznetim mišljenjima – taj dokument je tako uopšten, nedorečen i nedovršen da se na osnovu njega teško može izgraditi, a kamoli konkretno primenjivati, strategija tehnološkog razvoja u nas. Nije dovoljno obavezati društveno-političke zajednice i radne kolektive da treba da razvijaju strategiju tehnološkog razvoja. Osnovno pitanje je naučna, ali i društvena procena u čemu se sastoji komparativne prednosti Jugoslavije, kako ih tehnološki podržati, u kojim domenima moramo zbog društveno-ekonomskih, bezbedonosnih razloga razvijati tehnologiju, iako nemamo komparativne prednosti, koje tehnologije treba uvoziti, koje stvarati samostalno, a koje, pak, od uvoza, doradom i prilagođavanjem, pretvarati u tehnologije višeg nivoa, kako se tehnološki razvoj održava na položaj društvenih grupa, posebno žena itd.

Drugo bitno pitanje je kako obezbediti zajedništvo u izgrađivanju i primeni strategije tehnološkog razvoja, a da se pri tome očuvaju regionalne, strukturalne i druge postignute prednosti, i da se prevaziđu nedostaci koji su nastali kao posledica volontarizma, individualnih, grupnih, regionalnih i drugih interesa. Strategija tehnološkog razvoja ne može da se izgradi kao prosti zbir pojedinačnih republičkih i pokrajinskih projekata. U isto vreme, strategija tehnološkog razvoja u nas ne može da bude posledica centralističkih opredeljenja. Na koji način stvoriti ono što predstavlja neki zajednički kvalitet, ali u isto vreme istaći pojedinačne regionalno-granske prednosti koje su već postignute, predstavlja jedno od velikih pitanja na koje nauka treba da pomogne u iznalaženju odgovora. U okviru ovog problema, posebno se ističe stvaranje podele rada u razvijanju i primeni pojedinih tehnologija. Bez takve dogovorene međusobne podele nema i ne može biti delotvorne strategije tehnološkog razvoja u Jugoslaviji.

Treći domen u kojem nauka može i mora da da svoj doprinos jeste kako obezbedivati prevazilaženje objektivne protivurečnosti između kratkoročnih ciljeva privrednih struktura (maksimalizacija dohotka u godišnjim ili nešto dužim periodima) i potrebe da se obezbede materijalni uslovi delovanja nauke, koji, kada se radi o ozbiljnijim tehnološkim inovacijama, traže srednjoročne ili dugoročne periode. Drugim rečima, kakvi oblici samoupravnog udruživanja dolaze u obzir kada se radi o razvoju značajnih tehnologija, za čiju realizaciju nije dovoljna akumulacija pojedinih radnih kolektiva (bez obzira na njihovu veličinu), već je potrebno obezbedivati sredstva čitavih grana ili većeg broja društveno-političkih zajednica. Ti oblici samoupravnog integrisanja, međutim, moraju biti takvi da ne umanjuju već uvećavaju samopravnu moć radnika u privredi i van nje.

Četvrto pitanje je na koji način projektovati i, posebno, operacionalizirati strategiju tehnološkog razvoja da ona obezbedi bar delimično preorientisanje naučnih, pa samim tim, u kasnijem periodu, i proizvodnih kapaciteta ka onim tehnologijama i proizvodima koji danas ne postoje ili nisu bitno zastupljeni u našoj nauci i privredi, a predstavljaju bitan faktor budućeg razvoja (informacione tehnologije, tehnologije biomase, sistemske tehnologije itd.). Drugim rečima, kako obezbedivati zajednička sredstva za suštinsko prestrukturisanje proizvodnih kapaciteta, prestrukturisanje koje se već sada najavljuje kao jedino moguće u razvoju buduće proizvodnje. To prestrukturisanje zahteva ne samo nove mašine, već pre svega novo znanje, drugačiju organizaciju rada, nove materijale, nove pogonske izvore, drugačiju radnu snagu, a samim tim i dogradnju u konkretnim oblicima radničkog, pa i društvenog samoupravljanja.

Peto moguće pitanje je kako projektovati strategiju tehnološkog razvoja a da se uspostave skladni odnosi između fundamentalnih i primenjenih istraživanja. Kako razvijati znanja u društvenim, prirodnim i tehničkim naukama da se optimalno iskoriste svi mogući resursi, u koje, pored onih uobičajenih, treba sve više uključivati društveni sistem, obrazovne potencijale i strukture, međunarodne ekonomske i političke prednosti i niz drugih. Poseban problem je, svakako, kako obezbediti da razvojne tehnologije postanu ključne karike pretvaranja naučnih znanja u konkretne oblike proizvodnih i društvenih promena.

Šesti problem je problem društvenog upravljanja tehnološkim razvojem. Tehnološki razvoj je do sada u nas smatran delom opšteg ekonomskog, pa i društvenog razvoja. Sada postajemo sve više svesni činjenice da postoje dosta složene veze između društvenog, ekonomskog i tehnološkog razvoja. Da bi se tehnološki razvoj, da bi se strategija tehnološkog razvoja mogla realizovati (kada se donose), neophodno je razviti, u okviru samoupravnih institucija i u okviru društveno-političkih zajednica, mehanizme, oblike upravljanja koji će omogućiti da se usvojena strategija tehnološkog razvoja realizuje. Ne treba pri tome zanemariti ni dinamičke aspekte tehnološkog razvoja, koji podrazumevaju stalno praćenje, ali i izmene i prilagođavanje strategije tehnološkog razvoja nastalim društvenim, ekonomskim, političkim i tehnološkim promenama.

Sedmi problem je kako vrednovati neusphe, promašaje, gubitke i nesavršenosti tehnološkog razvoja. Postoji objektivna protivrečnost između kratkoročne maksimalizacije dohotka radnih kolektiva — što može da tera radne kolektive na izbor takve tehnologije koja će zagađivati sredinu, stvarati veći broj invalida rada, ići na veće izrabljivanje fizičke radne snage, na veće korišćenje nekvalifikovane, naročito ženske radne snage itd. — i društvenih opredeljenja po kojima takva kratkoročna maksimalizacija i materijalno i razvojno može da bude i jeste kontraproduktivna. Pored društvenih mehanizama koji deluju u samoupravnim globalnim, ali i posebnim društvenim odnosima, treba iznaći kriterijume za vrednovanje tehnologije sa stanovišta celine društva, a da se pri tome ne negiraju ili umanjuju kriterijumi ekonomskog vrednovanja.

Pitanje realizacije stava iskazanog u *Osnovama za strategiju tehnološkog razvoja* — da treba imati takvu strategiju koja će obezbeđivati tehnološki razvoj, ali će braniti naše društvo od inostranih centara tehnološke moći — zahteva posebnu razradu. Pored kriterijuma vrednovanja, koji treba da budu osnova za određivanje koji su oblici tehnološke saradnje nužni a koji nisu, ovo pitanje zadire u bitna stanovišta društvene, ekonomske, političke i tehnološke nezavisnosti i suvereniteta. Pitanje je na koji način očuvati taj suverenitet a da se pri tome na administrativan način ne onemogućava inicijativa svakog kolektiva da razvija onu proizvodnju koja je u okvirima naših opštih opredeljenja prihvatljiva, pa samim tim i da preuzima i razvija one tehnološke veze koje će takvu proizvodnju da pospešuju.

Strategija tehnološkog razvoja ne može i ne treba da razrađuje sva pitanja društveno-ekonomskog razvoja, ali ona mora da odgovori bar na neka ključna pitanja. Pored navedenih, čini se da je bitno i pitanje celina ekonomskog vrednovanja tehnologije u našem društvu. Naime, kako pojedinačna tehnologija treba da bude društveno vrednovana? Pošto su društveni i samoupravni dogovori jedan od ključnih instrumenata samoupravnog organizovanja, naročito u širim društvenim odnosima, pa i u usvajanju strategije tehnološkog razvoja, postavlja se pitanje kako njihove sadržaje vrednovati sa stanovišta ekonomskih kriterijuma. Ko, dakle, snosi društvenu, ali i ekonomsku, odgovornost za uvođenje pojedinih tehnologija? Da li je dovoljno da je jedna tehnologija isplativa po broju novih radnih mesta, po ukupnom dohotku datog kolektiva, po obimu ostvarenih deviza, ili ju je nužno vrednovati, pored navedenih kriterijuma, i sa stanovišta ostvarivanja nezavisnosti, razvoja samoupravnih odnosa, realizacije ekonomskih interesa društva kao celine? Itd.

Sva ova pitanja, i niz drugih, nesumnjivo, ne mogu se rešavati niti odjednom niti naprečac. Nužna je, međutim, svest o tome da je neophodno da nauka načini rangiranje, redosled tih pitanja i da se svestrano, koristeći sve potencijale koji nam stoje na raspolaganju, pride njihovom operativnom rešavanju.

atleška staza

miodrag petrović

MUVA

Jedna muva ne da mi da zaspim svu noć.
Toliko sam ih pobio ovih dana a jedna je ipak ostala.
Hvatao sam ih na stolu,
na kolenima, po knjigama,
na kosoj strani ormara, na ramenu Dare Sekulić.
Na crvenom omotu Hajnea jedna je ipak ostala
i smeta mi, i ne da mi da zaspim.
Zalud ostavljam upaljenu sijalicu i gasim je.
Zaleti se u moje uvo, sleti na nos,
na tabane, u kosu!
Nade zgodno mesto i uznemiri me.
Muvo, ubiće te, muvo!
Izadi kroz moj prozor!
Evo, razmakao sam ti zavesu! Nadisao se čistog vazduha!
Izadi sad i pusti me da zaspim.
Ja treba da sam odmoran jer sutra radim od 6,
imam obaveze.
Ne zuji mi oko uva. Ja nemam uši!
Ne pevaj mojoj duši, ubiće te praznina!
Izadi kad te lepo molim.
Ako ti nećeš, skočiću ja kroz prozor.
Lepotice moja, samo ću zatvoriti oči i gotovo.
Zverko!
Odraću te, zverko,
Gde si?

ATLEŠKA STAZA

Najveći deo života provodim
zaradujući za život.

Osam sati radim.
Poslušam vesti, ispijem pivo, smišljam
sa ženom kako da vratim dugove.

Kroz sobu moje bašte vidim prozor!

Čist i besprekoran narod
oslobađa se nade i očekivanja na stadionu!
Gle, slaveći pobeđu svog tima, ljulja se tamo-amo
naklonost svetine.

Klečeći slavni momak zavezuje pertlu na cipeli.
u transu, pored tv-a, krater u duši moje žene
postaje tesan za radost i jadikovanje
onih koji su pretrpeli poraz.

To se obično dešava nedeljom! I o tome
pričamo za ručkom!

Oči žene posmatraju me nezadovoljno.

— On je mladić! A ja sam u njegovim godinama
bila devojčica! —
I tako.

Šest dana po osam sati radim. Do sad sam popio
bezbroy piva. I u svakom trenutku imam odličan
pregled situacije u svetu, mada inače izbegavam
da zalazim u njegove probleme.

Jednom mi se omaklo: Svet ima probleme i
ti problemi su moji, ali moji problemi nisu svetski.
Moju ženu je počela da nagrizava sumnja. Ali, zaista,
šta se može tu učiniti?!

Noću, žena i ja,
sklupčani kao zmijske, vodimo ljubav na podu.
Ponekad odem na sportski teren.
Sportski teren je ograđen živom ogradom,
a unutra atletskom stazom

SRCE

Srce knjigovođe je u proseku
ugroženo stalnim sedenjem u stolici.
Potrebno je da se snabdeva dovoljnom količinom kiseonika.
Ah, to smo već čuli.
Narod kulja ulicama i svakog jutra odlazi i
vraća se s posla.

Sve je već odavno svršeno.
Novine objavljuju pitanja,
tu nema ništa da se doda.
Isto kao i juče pijace su pune voća i čežnje za zavijačem.

Umetnici izlažu svoje projekte u prostoru,
Sunce sija i
nestašno se jogune devojčice.
Radnici nameštaju skele.
Svaki dan ponovo se pojavljuje građevina.

Ovde se ne radi o srcu,
ono je već provereno.
Ne radi se o beskrajoj tuzi,
o sušičavim pokretima socijalne poezije, to već znamo.
Svaka reč ima krov i slatkorečivo širi se.

Svako jutro ustajem dobro raspoložen,
pljuskam se hladnom vodom i pevam.
Gledam radnike koji se veru po sekalama u daljini,
kao gusenice sa šlemovima, vukući malter.
Svetle reklame.

Sve je već dogovoreno.
Sve su potrebe uknjižene.
Pražnik doći će preko radija i televizije.
Vodi se tačna evidencija.
A, mnogi poput mene, čak pišu i pesme.